

Тетяна НОВАЛЬСЬКА,
доцент КНУКіМ, канд. іст. наук

Визначна віха в історії бібліотечної справи (Перший Всеросійський з'їзд з бібліотечної справи 1911 р.)

У статті проаналізовано матеріали Першого Всеросійського з'їзду з бібліотечної справи, який відбувся в Санкт-Петербурзі в 1911 р. Розглянуто ключові доповіді, проголошені на пленарних засіданнях, під час роботи секції державних, академічних і спеціальних бібліотек та секції громадських і народних бібліотек.

Наголошено на рішеннях з'їзду, які мали вирішальний вплив на подальший розвиток бібліотечної справи, бібліотекознавства як наукової дисципліни та підготовку бібліотечних фахівців.

Ключові слова: бібліотеки, бібліотечна справа, бібліотечні працівники, бібліотекознавство, бібліографія.

Осмилення досвіду становлення і розвитку бібліотечної справи на початку ХХ століття зумовлене не лише суто пізнавальними завданнями історичної науки та бібліотекознавства. Воно є актуальним у зв'язку з гостротою сучасних проблем у бібліотечній справі і, в деякій мірі, схожістю ситуації, в якій знаходились бібліотекарі початку минулого століття з реаліями сьогодення.

Початок ХХ століття характеризувався як піднесенням економічного розвитку Російської імперії, так і бурхливим рухом у лавах демократично налаштованої інтелігенції.

Діячі народної освіти, а серед них особливо вчителі і бібліотекарі, відзначали зростаюче прагнення народу до знань, саме це і спонукало до активних дій, до розробки спільних програм і проєктів у справі піднесення освіти і культури народу.

Коллективні ідеї здебільшого формувались на нарадах, семінарах, а головне – на з'їздах з народної освіти. Слід підкреслити, що з 1908 по 1913 р. відбулися з'їзди: вчителів, книговидавців, земських діячів, спеціалістів професійної та технічної освіти, бібліотекарів та ін.

На форумах обговорювались питання, які вимагали нагального вирішення: про школу, вчителя, книгу, бібліотеку, подолання неписьменності серед дорослих, піднесення знань для майбутнього країни тощо.

Зауважимо, що консолідація бібліотекарів Росії, розробка спільних ідей, поглядів на бібліотечну справу відбулась дещо пізніше ніж на Заході. Основними віхами цього процесу слід вважати: утворення Товариства бібліотекознавства в Петербурзі (1908), заснування журналу «Библиотекарь» (1910) та проведення в 1911 р. в С.-Петербурзі Першого Всеросійського з'їзду з бібліотечної справи, який відіграв суттєву роль у подальшій розбудові бібліотечної галузі.

Слід зауважити, що матеріали з'їзду не були

предметом спеціального дослідження. У деякій мірі про проведення його йдеться в підручниках з історії бібліотечної справи [1, с. 105–108; 2, с. 233]. Організацію та окремі рішення висвітлено в статтях, які з'явилися до ювілейної дати форуму [7; 12]. Сучасні ж дослідники окреслюють лише окремі питання, пов'язані з темою їхніх наукових розвідок.

Тож зупинимось на цій визначній події в історії бібліотечної справи, проаналізуємо та спробуємо здобути уроки із досвіду своїх попередників.

Ідея проведення з'їзду виникла як серед бібліотечних працівників, так і в товариствах бібліотекознавства та Російському бібліографічному товаристві. У лютому 1910 р. дирекція Нікопольської публічної бібліотеки (згодом закритою по розпорядженню адміністрації) звернулась у редакцію «Русских ведомостей» з листом, в якому йшлося про незадовільний стан бібліотек. Пропонувалось прикласти спільні зусилля для подолання «цього загальноросійського нездужання». Найсприятливішим заходом, на думку авторів листа, міг бути «...лише з'їзд бібліотечних діячів, так як такий з'їзд може з'ясувати і розібратись у тих багаточисленних і давно наболілих питаннях, від правильного рішення яких залежить нормальна постановка бібліотечної справи в Росії» [14].

Цей лист було надруковано 6 лютого, а 22 лютого на засіданні Товариства бібліотекознавства було заслухано доповідь секретаря Товариства О. Є. Плотнікова про зібрання з'їзду.

Після отримання від Уряду дозволу на проведення з'їзду (листопад 1910 р.) Товариство взяло на себе організаційні питання: узгодження складу комісії, розробку і розповсюдження анкет на місцях, уточнення завдань і програм з'їзду, підготовка експозицій матеріалів з бібліотечної справи тощо [15, с. 1–6].

Підхід до обрання делегатів був досить демократичним, участь у роботі з'їзду міг взяти представ-

ник будь-якої бібліотеки, установи, організації, товариства. Підставою виступала заява про участь та грошовий внесок у розмірі трьох карбованців.

І по характеру, і по представництву з'їзд вважався Всеросійським, так як крім делегації Москви і С.-Петербурга, які були найбільш численними, було представлено ще 34 губернії.

Всього в роботі з'їзду взяло участь 346 делегатів і біля 200 запрошених гостей. Україну на з'їзді представляли 27 делегатів.

Активну участь у роботі з'їзду взяли українські науковці: К. І. Рубинський, С. О. Сірополко, С. Д. Масловський. Їхні доповіді і виступи мали позитивний вплив на роботу форуму та на подальший розвиток бібліотечної справи.

Відкриття з'їзду відбулося 1 червня о 14 годині в актовому залі Технологічного інституту. На пленарному засіданні одним із перших з привітанням виступив Голова Товариства бібліотекознавства граф І. І. Толстой. Він наголосив, що саме бібліотекарі є посередниками у справі передачі знань, культурних надбань, які містяться в книгах, і саме вони повинні відіграти найважливішу роль в освіті свого народу. Граф І. І. Толстой побажав успіху в роботі з'їзду, прийняття конструктивних рішень для подальшого розвитку бібліотек [15, с. 40–41].

З привітаннями також виступили працівники різних типів бібліотек, представники товариств просвітницьких організацій, редактори часописів і висловили одностайну думку про важливість з'їзду, сподівання на розв'язання назрілих проблем у бібліотечній справі. Оголошені біля 20 телеграм з різних куточків країни також свідчили про зацікавленість і широку підтримку проведення форуму.

Робота з'їзду відбувалась на пленарному засіданні і в двох секціях – секції державних, академічних і спеціальних бібліотек та секції громадських і народних бібліотек, при якій працювали комісії і підсекції: дитячих бібліотек, бібліотек залізниць, узгоджувальна з питань організації земсько-бібліотечної діяльності, редакційна комісія по розгляду проекту нормального плану бібліотечної техніки.

На пленарному засіданні було заслухано дві доповіді, з якими виступили К. І. Рубинський та О. Р. Войнич-Сяноженецький. Під час роботи секцій з 1 по 7 червня було заслухано 39 доповідей: в академічній секції – 11, секції громадських і народних бібліотек – 28, 5 доповідей у підсекції дитячих бібліотек. Тематика виступів була найрізноманітнішою, видані через рік «Труди» з'їзду по праву вважались «енциклопедичним зібранням з бібліотечної справи» [11].

У матеріалах з'їзду, як правило, була відсутня категоричність, подано широкий спектр думок з проблем, більшість із яких були поставлені вперше. Протоколи засідань секцій свідчать, що кожна доповідь активно обговорювалась, рішення по виступу узгоджувались, найбільш суперечливі ставились на голосування і приймалися більшістю голосів. На обговорення було запропоновано 27 резолюцій: 8 – секцію академічних і 19 – громадських і народних бібліотек [15, с. 35].

Коло питань, які розглядалися на пленарному засіданні, можна визначити як принципові і основні для організації бібліотечної галузі: бібліотечна справа як особлива, самостійна спеціальність і бібліотекарі як окрема група в ряду інших спеціалістів.

Першим виступив К. І. Рубинський – бібліотекар Імператорського Харківського університету. В доповіді «Стан бібліотечної справи в Росії і інших державах» на фактичних матеріалах показав стан різних типів бібліотек Російської імперії, для порівняння зупинився і на організації бібліотечної справи в зарубіжних країнах. Аналізуючи проблеми бібліотек Росії наголосив, що головним гальмом їхнього розвитку було незадовільне службове і матеріальне становище бібліотекаря, низькі вимоги до нього, як до професіонала, низька зарплата і правова незахищеність.

Доповідь проголошена ще в перше десятиліття ХХ ст. може становити значний інтерес як для науковців, так і практиків бібліотечної справи сьогодні, адже деякі тези залишаються актуальними, значимими і в сучасних умовах для удосконалення роботи бібліотек в Україні.

Перш за все, доповідач проаналізував стан академічних бібліотек, зазначивши, що саме в них зібрані величезні багатства, проте вони є «мертвими», так як користуватися ними не можливо, основна причина – «безлад» в організації фондів та недоліки у постановці справи в цілому. Поряд з цим причина також, на думку виступаючого, крилася у ставленні державних діячів до цього виду бібліотек, як до сховищ книг, які існують для невеликого кола осіб, котрі займаються наукою, головним чином для професорів і невеликої кількості студентів» [13, с. 3].

Для удосконалення роботи даного виду бібліотек К. І. Рубинський рекомендував вивчити досвід колег Західної Європи та Сполучених Штатів Америки, успіх діяльності яких зумовлений, в першу чергу, державною підтримкою і висококваліфікованим персоналом «спеціально підготовленим до справи» [13, с. 5]. Переходячи до аналізу діяльності

громадських бібліотек, автор доповіді, знову-таки, звернув увагу на стан справ у зарубіжних країнах: «Американці і англійці дуже добре зрозуміли, що бібліотеки являють нову соціальну силу, яка повинна вести країну до все більшого і більшого прогресу» [13, с. 7].

У Росії ж існування громадських бібліотек є свідченням неабиякого запасу енергії і сил представників інтелігентного суспільства, які за будь-яких умов підтримують свою справу. Завдання для виходу із кризового стану доповідач вбачав у знаходженні коштів «для розвитку діяльності цих бібліотек, дати їм знаючих працівників, можливість ввести в себе саму досконалу організацію і як можна більше розширити сферу свого впливу...» [13, с. 9].

Після аналізу діяльності громадських бібліотек, доповідач зупинився на огляді *народних бібліотек* у містах і селах, які він назвав «жалюгідними». У виступі охарактеризовано діяльність земств, для більшої переконливості наведено цифри, які вказували на значну роботу земств у справі відкриття бібліотек, проте доповідач впевнений, «...що земства безсилі двинути більше цю справу...» без підтримки держави [13, с. 12].

Успішний розвиток бібліотечної справи в країні, в першу чергу, на думку К. І. Рубинського, залежатиме від «армії знаючих і досвідчених людей», а також підтримки і «турботи держави...».

Підсумовуючи свій виступ, оратор зупинився на значенні і завданнях з'їзду. Одним із завдань з'їзду було доведення, що бібліотечна професія є самостійною, в цьому полягав успіх розв'язання проблем, гарантія визнання суспільством істинної соціальної ролі бібліотекаря.

Саме це і доводив в своїй доповіді бібліотекар Імператорської Військово-медичної Академії О. Р. Войнич-Сяноженцький. Він наголосив, що в Західній Європі думка про те, що бібліотечна справа є особливою самостійною спеціальністю, є істиною, і «давно проникла у загальну свідомість» [1, с. 15]. У Росії ж ідея про бібліотекознавство як відокремлену спеціальність не підтримується не тільки широким загалом, але і тими, хто керує бібліотечною справою і навіть, іноді, бібліотекарями. У доповіді визначені ознаки самостійності бібліотечної професії: наявність єдиної мети і специфічних завдань, а також наявність особливих методів у діяльності. Доповідач наочно показав значення техніки в бібліотечній справі, недопустимість передачі управління бібліотеками в невідповідні «непрофесійні руки». Все це підводило до думки про необхідність спеціальної підготовки бібліотечних кадрів.

Проте О. Р. Войнич-Сяноженцький розглядав роботу бібліотекаря як чисто технічну. На противагу цій думці вже під час секційних засідань було висунуто тезу, що професія бібліотекаря є професія «наукова». Так, бібліотекар Імператорської Миколаївської Військової академії С. Д. Масловський висловив думку, що «формулювання, яке дав в доповіді А. Р. Войнич-Сяноженцький, вимагає суттєвої поправки: бібліотекарі не тільки особлива професія, але професія «наукова» [9, с. 123]. Прибічники цього напрямку наполягали на спеціальній науковій підготовці бібліотекарів, в основі якої лежить бібліографія. У доповідях А. І. Колишевського «Бібліографія в застосуванні до бібліотек», С. Д. Масловського «Бібліографія в ряду обов'язкових для бібліотекаря знань» вивчення бібліографії визнавалось обов'язковим.

Підсумовуючи доповіді пленарного засідання зауважимо, що вже в перший день роботи з'їзду було проаналізовано стан роботи основних видів тогочасних бібліотек, проголошено ідею про бібліотекознавство як особливу самостійну спеціальність, а також наголошено на питаннях виокремлення бібліотечної професії серед інших спеціалізацій. Визнання цих аргументів підводило до осмислення необхідності планомірної діяльності в галузі підготовки бібліотечних кадрів. Усі ці і ряд інших питань активно дискутувались з 2 по 7 червня під час роботи секцій.

У період підготовки до з'їзду Академічна комісія одним із суттєвих завдань поставила з'ясування стану і потреб академічних бібліотек. З цією метою було розроблено анкету і розіслано в усі бібліотеки при вищих навчальних закладах, у відділи бібліотеки Імператорської академії наук, бібліотеки навчальних закладів. У «Трудах» з'їзду подано зазначену анкету [15, с. 217–224].

Анкета складалась із восьми розділів, кожен із яких містив від 6 до 21 питання, крім того, до деяких розділів було подано таблиці. Слід зауважити, що анкета була досить складною, вимагала, на нашу думку, значних витрат часу, і можливо тому на адресу Комісії надійшло всього 39 відповідей. Результати анкети оприлюднив на засіданні секції державних, академічних і спеціальних бібліотек бібліотекар Санкт-Петербурзького Політехнічного інституту Є. Н. Добржинський в доповіді «Стан російських академічних бібліотек по даним анкети» [5, с. 59–72]. Доповідь була досить ґрунтовною, розкривала стан академічних бібліотек по основним напрямкам діяльності бібліотек, зазначених в анкеті.

Академічні бібліотеки Росії вимагали невідкладних заходів по покращанню їхньої діяльності. То-

вариство бібліотекознавства запропонувало на обговорення «Записку по питаннях про заходи, необхідні для поліпшення постановки бібліотечної справи в академічних бібліотеках» [6, с. 73–79]. Якщо доповіді учасників з'їзду носили, в основному, узагальнювальний характер, то «Записка...» містила велику кількість конкретних і дуже конструктивних ідей.

На затвердження учасників слухань було винесено низку порад щодо підготовки бібліотечного персоналу, умов прийняття на роботу, матеріального і правового статусу [6, с. 78–79]. Пропозиції, запропоновані Товариством, викликали серед учасників з'їзду дискусії, особливо гостро обговорювалися питання щодо відкриття кафедр при двох університетах у Санкт-Петербурзі і Харкові. Врешті-решт ця пропозиція була відхилена і прийнято положення про організацію вищих курсів бібліотекознавства і бібліографії. Деякі корективи були внесені і в матеріальне забезпечення бібліотекарів.

Таким чином, за рішенням з'їзду по висновкам доповіді Є. Н. Добржинського та «Записки про заходи, необхідні для покращання постановки бібліотечної справи в академічних бібліотеках» з'їзд визнав за необхідне:

1. Заснувати спеціальні вищі курси бібліотекознавства і бібліографії для теоретичної і практичної підготовки бібліотекарів і їхніх помічників.

2. Запровадити стажування при головних бібліотеках для практичного вивчення бібліотекознавства. Було визнано доречним призначати на посаду завідувачів бібліотеки осіб з вищою освітою, які отримали спеціальну підготовку і пройшли стажування; на посади помічників бібліотекаря – осіб, не менше ніж з середньою освітою, а також на тих самих умовах, що і завідувачі бібліотеки.

3. Запрошувати завідувачів академічних бібліотек на засідання Рад і Правлінь навчального закладу з дорадчим голосом при вирішенні питань, які стосуються бібліотек.

4. Обирати на бібліотечні посади співробітників за конкурсом.

5. Надати права завідувачам бібліотек, прирівняні до службовців навчальних частин вищих навчальних закладів; помічникам – права середніх навчальних закладів. Завідувачів бібліотек вищих навчальних шкіл прирівнювати до прав бібліотекарів Російських університетів.

6. Надавати бібліотечному персоналу літні відпустки.

7. Дозволяти займати посади бібліотекарів особам жіночої і чоловічої статі.

8. Збільшити утримання службовців академічних бібліотек до наступних норм початкового окладу: бібліотекаря – не менше 3000 руб. на рік; помічникам і іншим особам з відповідним статусом – окладу бібліотекарів; молодшому персоналу – не менше 600 руб. на рік.

9. Встановити чотириразові 10% надбавки до зарплати всім бібліотечним працівникам кожні 5 років [15, с. 196–197].

У наступні дні роботи на секції держаних, академічних і спеціальних бібліотек було заслухано доповіді А. І. Калишевського «До питання про порядок управління бібліотекою» та К. І. Рубинського «Бібліотечна комісія в академічних бібліотеках».

Широку дискусію викликала доповідь П. М. Богданова «Про розстановку і нумерацію книг». Саме цьому питанню була приділена значна увага, тому що від його правильного рішення залежала подальша успішна діяльність бібліотек. Незважаючи на те, що прийнята на той час розстановка фондів у подальшому була змінена, відмова від «кріпосної нерухомої» розстановки була значним прогресивним кроком у справі розстановки фондів бібліотек.

Велику зацікавленість викликала доповідь академіка К. Г. Залемана «Проект побудови нового приміщення для бібліотеки Імператорської Академії Наук». Так як на той час рідкісним явищем були окремі приміщення для бібліотек, ця тема викликала цілий ряд питань щодо облаштування окремих приміщень, обладнання, бібліотечної техніки тощо.

На загальному засіданні двох секцій 3 червня однією із центральних була доповідь «Міжнародна десяткова класифікація в застосуванні до бібліотечного каталогу», з якою виступив Б. С. Боднаровський. Ця тема досить активно обговорювалась після доповіді оратора, продовження дискусій відбувалось по секціям.

В останній день роботи секції 6 червня було заслухано доповіді: Є. Н. Добржинського «Ведення друкованого інвентаря в бібліотеці Санкт-Петербурзького Політехнічного інституту», А. Р. Войнич-Сяноженцького «Найбільш зручна форма друкування списків поточних надходжень» та Л. Д. Брюхатова «План організації бібліотеки Народного університету в Москві». Після обговорення доповідей було оголошено резолюції. В цей же день роботу секції було завершено. Слід підкреслити, члени секції працювали протягом п'яти днів досить активно, у матеріалах з'їзду подано протоколи засідань, що є свідченням зацікавленості делегатів у розв'язанні наболілих питань, у вирішенні цілого

ряду проблем у діяльності академічних бібліотек країни.

Не менш активними і плідними були засідання секції громадських і народних бібліотек, у ході роботи якої розглядалися питання організації бібліотечного обслуговування широких народних мас, допомоги з боку міських земських органів самоврядування, принципи комплектування і розстановки фондів тощо.

Доповідачі констатували незадовільний стан мережі загальнодоступних бібліотек по всій Росії. Дискусії і суперечки викликало питання шляхів їхнього розвитку. Було запропоновано два варіанти вирішення проблеми. Прибічники першого, що було висловлено в доповіді Товариства бібліотекознавства, наполягали на необхідності широкого розгортання організації бібліотечної справи в Росії, не зупинятися перед витратами біля (38 млн руб.), які повинні виділити з бюджету державні і міські органи. Інші доповідачі вбачали утопічність цих пропозицій і пропонували дешевші і спрощені проекти. З'їзд підтримав перший напрям. Окреслено деякі моменти в роботі другої секції.

У перший день роботи секції, яку було розпочато після Пленарного засідання о 20 годині, заслухано чотири доповіді: «До питання про розробку нормальної мережі сільських бібліотек» (Б. Б. Веселовський), «Про земські публічні бібліотеки в Московському повіті» (М. Л. Латухіна), «Потреби народно-бібліотечної справи і заходи їх задоволення, з проектом бібліотечної мережі в Нижньогородській губернії» (Н. А. Малиновський) та «Досвід обстеження сільських бібліотек в 5 губерніях» (Є. А. Звягінцев).

Тобто, вже в перших доповідях розглядалися проблеми сільських бібліотек. Особливо показовим був стан цього виду бібліотек за наслідками обстеження у п'яти земських губерніях – Вологодській, Новгородській, Полтавській, Тверській і Саратовській. З висновками про цю роботу виступив Є. А. Звягінцев [8, с. 166–173].

Досить цікавою щодо сільських бібліотек була і доповідь Б. Б. Веселовського, в якій розкрито стан бібліотечної справи в 14 губерніях. Крім ґрунтовного аналізу основних напрямків діяльності бібліотек, доповідач обчислив за допомогою математичних формул ті затрати, для розвитку і утримання «нормальної мережі сільських бібліотек» [2].

Поряд з обговоренням доповідей про стан бібліотек в містах і селах, значну увагу було приділено питанням правового забезпечення загаль-

нодоступних бібліотек, принципам комплектування, організації бібліотечної справи органами місцевого самоврядування, при укладанні каталогів, стану бібліотечної техніки в невеликих бібліотеках та інші.

Означені питання були оприлюднені як у доповідях делегатів з'їзду (С. О. Сірополка, А. М. Обухова, В. В. Южакова, Є. Ф. Проскурякової, Н. А. Парманіна, К. О. Арнольда), так і в доповідях, підготовлених Товариством бібліотекознавства. Саме останні носили здебільшого, рекомендаційний характер. Після обговорення та дебатів по питаннях облаштування громадських і народних бібліотек, більшість рекомендацій Товариства знайшло відображення в положеннях Резолюцій з'їзду.

Таким чином, Перший Всеросійський з'їзд з бібліотечної справи, метою якого було визначення злободенних проблем часу, розробка «практичних шляхів для їх розв'язання», мав велике значення для становлення та успішної діяльності галузі [15, с. 132].

Було покладено початок консолідації бібліотек у державному масштабі. З'їзд продемонстрував діяльність Товариства бібліотекознавства, сприяв зростанню його популярності і врешті-решт зіграв позитивну роль у становленні бібліотечних кадрів. Разом з тим, через велику кількість доповідей деякі аспекти не були обговорені глибоко і всебічно. Бажання охопити всі проблеми вплинуло і на якість деяких резолюцій, а саме: про правове положення бібліотек, про «Нормальний план постановки бібліотечної техніки в невеликих бібліотеках» та ін.

І все ж таки делегатами з'їзду було прийнято цілий ряд рішень, які мали значний вплив на подальший розвиток теорії і практики бібліотечної справи:

1. Вперше було визнано бібліотекознавство науковою дисципліною. Означено шляхи розвитку науки у двох напрямках: вчення про бібліотеку та історія і статистика бібліотечної справи.

2. Рішення з'їзду сприяли організації планомірної підготовки кадрів для бібліотек на спеціальних курсах бібліотекознавства та бібліографії. Разом з тим, пропонувалось заснувати короткострокові бібліотечні курси. У програми учительських інститутів вводилося викладання «особливої дисципліни «бібліотекознавства». Обов'язковим вважалось вивчення бібліографії.

3. Ухвалено вимоги до кандидатів на заміщення посад в академічних та громадських і народних бібліотеках. Узгоджено права та матеріальне забезпечення бібліотекарів.

4. Одним із найважливіших принципів громадських бібліотек було визнано їхню загальнодоступність і повну безкоштовність.

5. Розроблено основи побудови мережі бібліотек у містах та сільській місцевості.

6. Рішення з'їзду вплинули на розвиток мережі бібліотек на залізницях.

7. Вперше визнавалось відкриття дитячих бібліотек як самостійних осередків. Значна увага приділялась облаштуванню каталогів для дитячих бібліотек.

8. Запропоновано правові норми існування бібліотек, їх оподатковування, зменшення тарифів на пересилку книг та пільгові поштові відправлення. Рішення з'їзду відхилило 175 ст. Уставу про цензуру і друк з усіма примітками.

9. Розроблено вимоги до комплектування фондів різних типів бібліотек.

10. Узгоджено схему розстановки фондів бібліотек. Основним кроком була відмова від «кріпосної» системи, яка використовувалася в бібліотеках.

11. Рішенням з'їзду було започатковано краєзнавчу роботу бібліотек, організацію «місцевих відділів» та організацію довідково-бібліографічного апарату означених відділів.

12. Започатковано загальні основи бібліотечного справочинства, бібліотечної статистики.

Багато проблем, про які йшлося на Першому Всеросійському з'їзді, не втратили своєї злободенності і в наш час. Науковці та практики бібліотечної справи повинні використати все краще з досвіду з'їзду і зробити реальний крок до демократичних перетворень, задекларованих делегатами з'їзду.

Література

1. *Абрамов К. И.* История библиотечного дела в СССР. – М.: Книга, 1980. – 352 с.

2. *Веселовский Б. Б.* К вопросу о выработке нормальной сети сельских библиотек-читален // Труды первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в С.-Петербурге с 1 по 7 июня 1911 г.: В 2-х ч. – СПб., 1912. – Ч. 2. Доклады. – С. 148–159.

3. *Войнич-Сяноженцкий А. Р.* Библиотечное дело, как особая самостоятельная специальность, и библиотекари, как особенная группа в ряду других специалистов // Труды первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в С.-Петербурге с 1 по 7 июня

1911 г.: В 2-х ч. – СПб., 1912. – Ч. 2. Доклады. – С. 15–22.

4. *Володин Б. Ф.* Всемирная история библиотек. – СПб.: Профессия, 2002. – 352 с.

5. *Добржинский Е. Н.* Положение русских академических библиотек по данным анкеты // Труды первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в С.-Петербурге с 1 по 7 июня 1911 г.: В 2-х ч. – СПб., 1912. – Ч. 2. Доклады. – С. 60–72.

6. Записка по вопросу о мерах, необходимых для улучшения постановки библиотечного дела в академических библиотеках // Труды первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в С.-Петербурге с 1 по 7 июня 1911 г.: В 2-х ч. – СПб., 1912. – Ч. 2. Доклады. – С. 72–79.

7. *Зверевич В.* Заметный след в истории // Библиотека. – 1992. – № 1. – С. 7–8.

8. *Звягинцев Е. А.* Опыт обследования в пяти губерниях // Труды первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в С.-Петербурге с 1 по 7 июня 1911 г.: В 2-х ч. – СПб., 1912. – Ч. 2. Доклады. – С. 166–173.

9. *Масловский С. Д.* Библиография в ряду обязательных для библиотекаря знаний // Труды первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в С.-Петербурге с 1 по 7 июня 1911 г.: В 2-х ч. – СПб., 1912. – Ч. 2. Доклады. – С. 116–123.

10. Нормальный план постановки библиотечной техники в небольших библиотеках. Проект, выработанный Комиссией по народным и общественным библиотекам Общества библиотекосведения // Труды первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в С.-Петербурге с 1 по 7 июня 1911 г.: В 2-х ч. – СПб., 1912. – Ч. 2. Доклады. – С. 260–310.

11. *Постников С.* Труды Первого Всероссийского съезда по библиотечному делу // Заветы. – 1913. – № 9. – С. 239.

12. *Рубанова Т. Д.* Первый съезд российских библиотекарей (80 лет спустя) // Сов. библиотекосведение. – 1991. – № 6. – С. 43–51.

13. *Рубинский К. И.* Положение библиотечного дела в России и других государствах // Труды первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в С.-Петербурге с 1 по 7 июня 1911 г.: В 2-х ч. – СПб., 1912. – Ч. 2. Доклады. – С. 1–15.

14. Съезды библиотечных деятелей: (Письмо в редакцию) // Рус. Ведомости. – 1910. – № 29. – С. 5.

15. Труды первого Всероссийского съезда по библиотечному делу, состоявшегося в С.-Петербурге с 1 по 7 июня 1911 г.: В 2-х ч. – СПб., 1912. – Ч. 1. Журналы. – 224 с.